

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙ

ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ

ΠΡΑΚΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΠΕΡΙ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ

ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΠΡΑΚΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΓΕΝΙΚΑ

Ο καθαρὸς λόγος εἴτε στὴ θεωρητικὴ του χρῆσις εἴτε στὴ πρακτικὴ του, ἔχει πάντοτε τὴ διαλεκτικὴ του, γιατί ἀποβλέπει στὴν ἀπόλυτη ὁλότητα τῶν προϋποθέσεων γιὰ ἓνα προκαθορισμένο δεδομένο, καὶ αὐτὴ ἡ ὁλότητα δὲν μπορεῖ νὰ βρεθῆ ἀπολύτως, παρὰ μόνον στὰ πράγματα καθ' ἑαυτά. Ἀλλὰ ἀφοῦ ὅλες οἱ ἔννοιες τῶν πραγμάτων πρέπει ν' ἀναφέρονται σὲ ἐποπτεῖες, ποὺ σὲ μᾶς τοὺς ἀνθρώπους προέρχονται πάντοτε ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις, κι' ἄρα δὲν μᾶς κάνουν νὰ γνωρίσουμε τὰ πράγματα καθ' ἑαυτά, παρὰ μόνον τὰ φαινόμενα, ποὺ στὴ σειρά τους, τοῦ προκαθορισμένου καὶ τῶν προϋποθέσεων, εἶναι ἀδύνατο νὰ βρεθῆ τὸ ἀπροϋπόθετο. Γιὰ τοῦτο ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς λογικῆς ιδέας τῆς ὁλότητας τῶν προϋποθέσεων (ἄρα τοῦ ἀπροϋπόθετου) στὰ φαινόμενα, σὰ νὰ ἦσαν πράγματα καθ' ἑαυτά (γιατί πάντοτε λαμβά-

νονται για τέτοια, όταν λείπει μιὰ συμβουλευτική κριτική) προκαλείται μιὰ ἀναπόφευκτη αὐταπάτη. Αὐτὴ ἢ αὐταπάτη δὲν θὰ χαρακτηριζότανε ποτὲ ἀπατηλή, ἀν' ἀπ' ἄλλο τῆς δὲν φανερόνταν σὰν τέτοια μὲ μιὰ ἀντίθεση τοῦ λόγου πρὸς ἑαυτόν, κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν στὰ φαινόμενα, τῆς ἀρχῆς τοῦ νὰ ὑποθέτῃ τὸ ἀπροϋπόθετο ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ προκαθορισμένου. Ἄλλὰ γιὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ λόγος ἐξαναγκάζεται νὰ ζητήσῃ νὰ βρῆ ἀπὸ ποῦ προέρχεται αὐτὴ ἢ αὐταπάτη καὶ πῶς μπορεῖ νὰ ἀρθῆ, πρᾶγμα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ παρὰ μόνο ἀπὸ μιὰ πλήρη κριτικὴ τοῦ συνόλου τῆς καθαρῆς λογικῆς δύναμης. Κατὰ συνέπεια, ἡ ἀντινομία τοῦ καθαροῦ λόγου, ποὺ ἐκδηλώθηκε στὴν διαλεκτικὴ του, εἶναι κατ' οὐσίαν τὸ εὐεργετικώτερο λάθος ἀνάμεσα σ' ὅλα σὲ ὅσα ἔχει ὑποπέσει τὸ ἀνθρώπινο λογικό, γιὰ τοῦτο μᾶς ὁδηγεῖ νὰ ζητήσουμε τὸ κλειδί γιὰ νὰ βγοῦμε ἀπ' αὐτὸ τὸν λαβύρινθο· κλειδί πού, ἀν βρεθῆ, μᾶς ἀποκαλύπτει ἀκόμα καὶ κείνο ποὺ δὲν τὸ ζητούσαμε ἀλλ' ὅμως χρειαζόταν νὰ βρεθῆ· ἀποκτοῦμε δηλαδὴ γνώση μιᾶς ἀνώτερης καὶ ἀμετάβλητης τάξης τῶν πραγμάτων, ποὺ μέσα σ' αὐτὴ βρισκόμαστε τώρα, καὶ ποὺ μπορούμε τώρα πιά, μὲ κατάλληλα καθοριστικὰ διδάγματα νὰ κατευθυνθοῦμε πρὸς αὐτήν, γιὰ νὰ ἐξακολουθήσουμε τὴν ὑπαρξὴ μας σύμφωνα μὲ τὸν ὑπέρτατο καθορισμὸ τοῦ λόγου.

Τὸ πῶς στὴ θεωρητικὴ χρῆση τοῦ καθαροῦ λόγου ὀφείλει νὰ ἀποσαφηνιστῇ αὐτὴ ἢ φυσικὴ διαλεκτικὴ, καὶ νὰ ἐμποδιστῇ τὸ λάθος, ποὺ προέρχεται ἀπὸ μιὰ αὐταπάτη ποὺ εἶναι ἄλλωστε φυσικὴ, τοῦτο ἐκτίθεται πλήρως στὴν κριτικὴ αὐτῆς τῆς δύναμης. Ἄλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν πάει καλύτερα γιὰ τὸ λόγο στὴν πρακτικὴ του χρῆση. Σὰν καθαρὸς πρακτικὸς λόγος ἀκόμα καὶ τὸ ἀπροϋπόθετο τὸ ἐρευνᾷ σὰν πρακτικὰ προκαθορισμένο (ποὺ εἶναι ὅ,τι βασίζεται στὶς κλίσεις καὶ στὶς φυσικὲς ἀνάγκες) κ' ὄχι σὰν καθοριστικὴ τῆς βούλησης ἀρχή, ἀλλὰ,

ὅπωςδὴποτε, τοῦτο δίδεται (στὸν ἠθικὸν νόμον), ἢ ἀπροϋπόθετη ὀλότητα τοῦ ἀντικειμένου τοῦ καθαροῦ πρακτικοῦ λόγου, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ΑΝΩΤΑΤΟΥ ΑΓΑΘΟΥ.

Τὸ νὰ καθορίσουμε αὐτὴ τὴν ἰδέα πρακτικά, δηλ. κατὰ τρόπον ποὺ νὰ ἀρκῆ γιὰ τὸ ἀξίωμα τῆς λογικῆς μας διαγωγῆς, τοῦτο ἀποτελεῖ τὴ θεωρίαν τῆς σοφίας· καὶ αὐτὴ, μὲ τὴ σειρά της, σὰν ἐπιστήμη εἶναι ἡ φιλοσοφία, μὲ τὴν ἔννοια ποὺ τὴν ἐννοοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι, ποὺ γι' αὐτοὺς συνίστατο στὴ διδασκαλία τῆς ἔννοιας, στὴν ὁποία πρέπει νὰ τοποθετήσουν τὸ ἀνώτατο ἀγαθόν, καὶ τοῦ τρόπου τῆς συμπεριφορᾶς, κατὰ τὸν ὁποῖο εἶναι δυνατὴ ἡ κατάκτηση αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ. Θὰ ἦταν καλὰ ν' ἀφινόταν σ' αὐτὴ τὴ λέξη ἡ παληὰ της σημασία, σὰν θεωρία τοῦ ἀνώτατου ἀγαθοῦ, ἐφ' ὅσον ὁ λόγος προσπαθεῖ νὰ τὴν κἀνη ἐπιστήμη. Γιατὶ πρῶτα ὁ συναφῆς περιοριστικὸς ὅρος θὰ ἦταν σύμφωνος μὲ τὴν ἐλληνικὴν ἔκφραση (ποὺ σημαίνει ἀγάπη τῆς σοφίας), καὶ μαζὺ ἀρκετὸς γιὰ νὰ ἐννοήσῃ κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν ἀγάπη πρὸς τὴν ἐπιστήμη, καὶ ἄρα πρὸς κάθε θεωρητικὴ γνῶση τοῦ λόγου, ἐφ' ὅσον χρησιμεύει στὸ λόγο γι' αὐτὴ τὴν ἔννοια, ὅπως ἐπίσης γιὰ πρακτικὴ καθοριστικὴ αἰτία, καὶ μόλα αὐτὰ δὲν θὰ ἀφινε ν' ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὸν κύριον σκοπόν, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου καὶ μόνο μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆ θεωρία τῆς σοφίας. Καὶ ὅσπερ, δὲν θὰ ἦταν καθόλου ἄσχημο νὰ πτοήσουμε τὴν ἀλαζονεῖαν ἐκείνου ποὺ τόλμησε νὰ αὐτοτιτλοφορηθῆ φιλόσοφος, γιὰτὶ τὸ νὰ εἶναι κανεὶς διδάσκαλος τῆς σοφίας πρέπει νὰ σημαίνει κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι ἓνας μαθητής, ποὺ δὲν ἔχει φτάσει ἀκόμα στὸ σημεῖον νὰ διευθύνη τὸν ἑαυτό του, καὶ πολὺ λιγώτερον τοὺς ἄλλους, μὲ τὴ σταθερὴ ἐλπίδα νὰ φτάσῃ σ' ἓνα τόσο ψηλὸ σκοπόν· τοῦτο θὰ σήμαινε πὼς εἶναι διδάσκα-

λος τῆς γνώσης τῆς σοφίας, εἶναι δηλ. τοῦτο κάτι περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἕνας μετριόφρων ἄνθρωπος μπορεί νὰ οἰκειοποιηθῆ. Κι' ἡ φιλοσοφία θὰ παρέμενε ἀκόμα πάντοτε ὅπως ἡ σοφία, ἕνα ἰδανικό, πού ἀντικειμενικά παρουσιάζεται με πληρότητα μόνο στό λόγο, ἀλλά ὑποκειμενικά, γιά τὸ πρόσωπο, εἶναι μόνον ὁ σκοπός τῶν ἀδιακόπων προσπαθειῶν του. Τὸ δικαίωμα νὰ ἰσχυρισθῆ πὺς κατέχει αὐτὸ τὸ ἰδανικό, με τὸ ἀνάλογο ὄνομα τοῦ φιλοσόφου, τὸ ἔχει μόνον ἐκεῖνος πού μπορεί ἐπίσης νὰ δείξῃ τὸ ἀπαραίτητο ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ ἰδανικοῦ στό πρόσωπό του, σὰν παράδειγμα (στήν αὐτοκυριαρχία, καί στό ἀναμφισβήτητο ἐνδιαφέρον του γιά τὸ παγκόσμιο ἀγαθό). Πράγμα πού κι' οἱ ἀρχαῖοι ἀκόμη τὸ ἀπαιτοῦσαν, γιά νὰ παραδεχτοῦν πὺς κάποιος ἄξιζε αὐτὸ τὸ τιμητικὸ ὄνομα.

Πρέπει ἀκόμα νὰ κάνουμε μιὰ παρατήρηση, σχετικά με τὴ Διάλεκτική τοῦ καθαροῦ πρακτικοῦ λόγου, στό σημεῖο ὅπου αὐτὴ καθορίζει τὴν ἔννοια τοῦ ἀνώτατου ἀγαθοῦ. (Ἡ Διάλεκτική αὐτή, ἂν ἡ λύση της πάει τόσο καλά ὅπως ἐκείνη τῆς θεωρητικῆς Διαλεκτικῆς, ἀφίνει νὰ ἐλπίζουμε τὸ πιὸ εὐεργετικὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὸ γεγονός, πὺς οἱ ἀντιφάσεις τοῦ καθαροῦ πρακτικοῦ λόγου, πού ἐξετέθησαν με εἰλικρίνεια καί δὲν ἀποκρύφθηκαν, μᾶς ὑποχρεώνουν στήν πλήρῃ κριτικὴ τῆς ἰδιαίτερῆς τῆς δύνναμης)

Ἡ ἠθικὸς νόμος εἶναι ἡ μοναδικὴ καθοριστικὴ αἰτία τῆς καθαρῆς βούλησης. Ἄλλ' ἀφοῦ αὐτὸς ὁ νόμος εἶναι ἀπλῶς τυπικός, (δηλ. ἀπαιτεῖ μόνο τὴ μορφή τοῦ ἀξιώματος, σὰν παγκοσμίως νομοθετική), γιά τοῦτο ὁ νόμος αὐτός, σὰν καθοριστικὴ αἰτία, ξεχωρίζει ἀπὸ κάθε ὕλη καί ἀπὸ κάθε ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας. Ἄρα τὸ ἀνώτατο ἀγαθὸ μπορεί νὰ εἶναι πάντοτε τὸ συνολικὸ ἀντικείμενο ἑνὸς καθαροῦ πρακτικοῦ λόγου, δηλ. μιᾶς καθαρῆς βούλησης, ὅμως δὲν πρέπει γιά τὸ λόγο τοῦτο νὰ πάρουμε αὐτὸ τὸ ἀγαθὸ σὰν καθοριστικὴ αἰ-

τί α αὐτῆς τῆς βούλησης· καὶ μόνον ὁ ἠθικὸς νόμος πρέπει νὰ θεωρηθῆ σὰν αἰτία ποὺ κάνει αὐτὸ τὸ ἀγαθὸ τὴν πραγματοποίηση ἢ τὴν πρόοδό του, ἀντικείμενο. Αὐτὴ ἡ παρατήρηση ἔχει μεγάλη σημασία σὲ μιὰ τόσο δύσκολη περίπτωση ὅπως ὁ καθορισμὸς τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, ὅπου κι' ἡ παραμικρὴ παρανόηση ἀλλοιώνει τὶς προθέσεις. Γιατὶ θὰ δοῦμε ἀπὸ τὴν Ἀναλυτικὴ, πὼς, ἂν πρὶν ἀπὸ τὸν ἠθικὸ νόμο παραδεχόμαστε κάποιο ἀντικείμενο μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγαθοῦ, σὰν καθοριστικὴ αἰτία τῆς βούλησης, κι' ἀπ' αὐτὸ βγάξουμε κατόπιν τὴν ὑπέρτατη πρακτικὴ ἀρχή, τοῦτο θὰ ὑπονοοῦσε πάντοτε μιὰν ἑτερονομία καὶ θὰ ὑποκαθιστοῦσε τὴν ἠθικὴ ἀρχή.

Εἶναι ἀπὸ μόνο του φανερὸ πὼς, ἂν στὴν ἔννοια τοῦ ἀνώτατου ἀγαθοῦ περιλαμβάνεται ἤδη ὁ ἠθικὸς νόμος, σὰν ὑπέρτατη προϋπόθεση, τότε τὸ ἀνώτατο ἀγαθὸ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀντικείμενο, ἀλλὰ ἡ ἔννοιά του καὶ ἡ παράστασις τῆς δυνατῆς ὑπαρξίης του, μέσω τοῦ πρακτικοῦ μας λόγου, εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ἡ καθοριστικὴ αἰτία τῆς καθαρῆς βούλησης, γιατί τότε κατ' οὐσίαν ὁ ἠθικὸς νόμος, ποὺ περιλαμβάνεται σ' αὐτὴ τὴν ἔννοια κι' ἐννοεῖται μαζὺ μ' αὐτήν, καὶ κανένα ἄλλο ἀντικείμενο, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει τὴ βούληση κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς αὐτονομίας. Αὐτὴ τὴν τάξη τῶν καθοριστικῶν τῆς βούλησης ἐννοιῶν δὲν πρέπει νὰ τὴ χάσουμε ἀπ' τὰ μάτια μας, γιατί διαφορετικὰ μπορεῖ νὰ πιστευτῆ πὼς ἀντιφάσκουμε, τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ σύνολο βρίσκεται στὴν τελειότερη ἀμοιβαία ἀρμονία.

